

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ فلسفه سیاسی غرب

از آغاز تا پایان سده‌های میانه

عبدالرحمن عالم

دکتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی

تهران - پاییز ۱۳۸۵

فهرست‌نویسی پیش از انتشار

عالم، عبدالرحمن، ۱۳۲۹ -

تاریخ فلسفه سیاسی غرب، از آغاز تا پایان سده‌های میانه / عبدالرحمن عالم - تهران: وزارت امور خارجه، موسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۷۶.
چهارده، ۳۴۴ ص.

ISBN 964- 6056- 35- 0

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا (فهرست‌نویسی پیش از انتشار)

Abd al- Rahman Alem:

ص.ع. به انگلیسی:

History of Political Philosophy in the west: from begining to the end of medieval centuries.

کتابنامه: ص. [۳۳۵] - [۳۳۷].

۱. علوم سیاسی - اروپا - تاریخ. ۲. علوم سیاسی - اروپا - فلسفه. ۳. فلسفه قدیم. ۴. فلسفه قرون وسطا. الف. ایران. وزارت امور خارجه. مرکز چاپ و انتشارات. ب. عنوان.

۳۲۰/۹۴

ع ۲ الف ۴ / JA ۸۴

۸۳۹ - ۷۶ م

کتابخانه ملی ایران

تاریخ فلسفه سیاسی غرب

از آغاز تا پایان سده‌های میانه

تألیف: عبدالرحمن عالم

چاپ دهم: پاییز ۱۳۸۵

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

حروفچینی و صفحه آرایی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی:

مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه

دفتر مرکزی: مینی سیتی، میدان شهید محلاتی، خیابان نخل، خیابان وزارت امور خارجه

تلفن: ۷-۲۲۴۵۸۶۰۴، دورنگار: ۳-۲۲۴۵۸۶۰۳

فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان شهید باهنر، خیابان شهید آقایی

صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۴۷۴۶، تلفن: ۵۹-۲۶۵۸-۲۲۸۰

فروشگاه شماره ۳: تهران، انتهای خیابان شهید باهنر، میدان شهید باهنر، تلفن: ۷۱-۲۲۲۹۲۲۷۰

فهرست مطالب

مقدمه ..... بازده

فصل اول - زندگی اجتماعی - سیاسی یونان

۱. زمینه‌جویی ۱
۲. جغرافیای طبیعی - سیاسی یونان ۴
۳. طبقات اجتماعی آتن ۵
۴. شهروندی ۸
۵. دموکراسی ۱۰
۶. نهادهای سیاسی آتن ۱۴

فصل دوم - تولدی دیگر: زایش فلسفه و نخستین متفکران سیاسی

۱. اندیشه سیاسی پیش از سوفسطها ۲۱
الف) مکتب ملطی ۲۳
ب) مکتب متافیزیکی ۲۷
۱) کارکرد سیاسی مکتب پساگوراسی ۳۳
پ) مکتب تغییرات پیاپی ۳۴
ت) مکتب الثانی ۴۱
ث) مکتب اتمیست ۴۲
۲. اندیشه سیاسی سوفسطها ۴۶
الف) انقلابی فکری ۴۶
ب) پروتاگوراس ۵۱
پ) آنتیفون ۵۳

۵۵	..... ت) کالیکلس
۵۵	..... ث) تراسیماخوس
۵۷	..... ج) گورجیاس
۵۸	..... چ) جایگاه سوفسطها

فصل سوم - اندیشه سیاسی سقراط

۶۱	..... ۱. زندگی و زمانه سقراط
۶۳	..... ۲. سقراط: پدرخوانده فلسفه غرب
۶۵	..... ۳. روش و آموزه سقراط
۶۷	..... ۴. فلسفه سقراطی «خود را بشناس»
۶۸	..... ۵. دموکراسی از نظر سقراط
۶۹	..... ۶. آموزه سقراطی آریستوکراسی
۷۰	..... ۷. سقراط محافظه کار و رادیکال
۷۱	..... ۸. مرگ سقراط
۷۳	..... ۹. سقراط و سوفسطها
۷۴	..... ۱۰. جایگاه سقراط در تاریخ اندیشه سیاسی

فصل چهارم - افلاطون: ایده آلیست معمار آرمانشهر

۷۷	..... ۱. زندگی و آثار افلاطون
۷۹	..... ۲. جمهور افلاطون
۸۲	..... الف) عدالت در جمهور
۸۸	..... ب) تربیت در جمهور
۹۲	..... پ) کمونیسم در جمهور
۹۵	..... ت) شکل‌های حکومت
۹۸	..... ۳. سیاستمدار
۱۰۱	..... ۴. قوانین

۱۰۲	الف) دولت قوانین
۱۰۳	ب) مالکیت در قوانین
۱۰۵	پ) ازدواج و خانواده در قوانین
۱۰۶	ت) حکومت در دولت قوانین
۱۰۹	۵. دوام اقتدارگرایی افلاطون
۱۱۰	۶. ارزیابی نظر افلاطون

فصل پنجم - ارسطو و جامعه سیاسی

۱۱۳	۱. زندگی و آثار ارسطو
۱۱۸	۲. روش ارسطو
۱۲۰	۳. فلسفه ارسطو
۱۲۲	۴. منشاء و هدف دولت در فلسفه ارسطو
۱۲۵	۵. شکل‌های گوناگون دولت
۱۲۹	۶. بردگی از نظر ارسطو
۱۳۱	۷. عرصه‌های عمل دولتها
۱۳۴	۸. پولیتی
۱۳۶	۹. انقلاب و ثبات
۱۳۹	۱۰. انتقادات و پیشنهادهاى ارسطو
۱۴۴	۱۱. دولت کمال مطلوب ارسطو
۱۵۰	۱۲. افلاطون و ارسطو: یک بررسی تطبیقی
۱۵۱	الف) توافقیهای افلاطون و ارسطو
۱۵۳	ب) اختلاف نظر افلاطون و ارسطو

فصل ششم - اندیشه سیاسی دوره یونانی گری

۱۵۷	۱. نگاه به گذشته
۱۶۱	۲. مکتبهای فلسفی دوره یونانی گری

۱۶۱	الف) مکتب اپیکوری
۱۶۶	ب) سیرنایسیسم
۱۶۷	پ) مکتب کلیسی
۱۶۹	ت) مکتب شک
۱۷۲	ث) مکتب رواقی

فصل هفتم - اندیشه سیاسی روم

۱۷۷	۱. نظامهای سیاسی - اجتماعی روم
۱۸۲	۲. مکتب رواقی و اندیشه رومی
۱۸۶	۳. متفکران سیاسی روم
۱۸۶	الف) پولیبیوس
۱۹۰	ب) نظریه حقوقدانهای روم
۱۹۴	پ) سیسرو
۲۰۰	ت) لوکرتیوس
۲۰۱	ث) سنکا
۲۰۶	۴. بازرنگری

فصل هشتم - اندیشه سیاسی آباء نخستین

۲۰۹	۱. مسیح و حواریون
۲۱۵	۲. پیشرفت مسیحیت
۲۱۹	۳. آباء نخستین
۲۲۱	الف) سنت آمبروز
۲۲۳	ب) سنت آگوستین
۲۳۴	پ) سنت گرگوری بزرگ
۲۳۵	ت) گلازیوس اول

فصل نهم - نهادها و اندیشه‌های سیاسی سده‌های میانه

۲۳۹	۱. قومهای مهاجم
۲۴۰	۲. اندیشهٔ سیاسی قومهای مهاجم
۲۴۲	۳. فئودالیسم: سازمان اقتصادی - فرهنگی، زندگی سیاسی
۲۴۵	الف) سازمان اقتصادی - فرهنگی فئودالیسم
۲۴۷	ب) زندگی سیاسی فئودالی
۲۵۰	۱. کشاکشهای سیاسی دورهٔ فئودالی
۲۵۲	۲. جایگاه شاه در نظام فئودالی
۲۵۲	۳. نتایج فئودالیسم
۲۵۲	۴. ستیز کلیسا و دولت
۲۶۱	۵. مبارزهٔ دیگر با کلیسا
۲۶۳	۶. جان سالیسبوری
۲۶۶	۷. سن توماس آکویناس
۲۶۹	الف) فلسفهٔ سیاسی سن توماس
۲۷۳	ب) حکومت و پادشاه
۲۷۵	پ) قوانین چهارگانه
۲۷۷	ت) مالکیت و فعالیتهای اقتصادی انسان
۲۷۹	ث) کلیسا و دولت در نگاه سن توماس
۲۸۱	ج) بردگی

فصل دهم - فلسفهٔ سیاسی در دورهٔ «افول دستگاه پاپ»

۲۸۳	۱. فراز و نشیب قدرت پاپ
۲۸۸	۲. دانته آلیگری
۲۹۲	۳. نظریه‌های ضدپاپ
۲۹۳	الف) پیردوبوا
۲۹۵	ب) ژان پاریس

۲۹۸	پ) مارسلیو پادوآ
۳۰۶	۱) نگاه مارسلیو به کلیسا و دولت
۳۰۹	ت) ویلیام اوکام
۳۱۳	ث) جان ویکلیف
۳۱۵	۴. جنبش شورایی
۳۲۰	الف) هواداران نظریه شورایی
۳۲۲	ب) ارزیابی شوراگرایی
۳۲۴	۵. نگاه به فصل
۳۲۷	فصل یازدهم - سهم فلسفه سیاسی سده‌های میانه
۳۳۵	فهرست منابع
۳۳۸	نامنامه

مقدمه

می‌دانیم که در عرصهٔ بررسی‌های علمی پیوسته کوشش می‌شود رابطهٔ علت و معلولی میان پدیده‌ها شناخته شود. اندیشه‌ها، نظریه‌ها، فلسفه‌ها و نهادهای برآمده از آنها معلول و محصول ذهن و فکر انسانها هستند. خود ذهن انسانها در نتیجهٔ تأثیر از خارج یا محیط طبیعی و اجتماعی پیرامون کار می‌کند، اما دشوار است همهٔ عاملهای این تأثیر را بدقت و بدروستی تعیین کرد. با در نظر داشتن چنین وضعیت ذهنی انسانها، در این کتاب، با مباحث مربوط به رشد و گسترش فلسفهٔ سیاسی به عنوان نتیجهٔ رخدادهای سیاسی - اجتماعی و بازتاب آنها در ذهن انسانهای پرپندار، متفکران و دانشایان، و دارندگان قوهٔ تصور قوی سروکار داریم، و خواهیم دید که تصویرهای گوناگون، در زمانهای متفاوت، از جهان خارج چه فلسفه‌های سیاسی به بار آورد.

از زمانهایی که به یاد نمی‌آید تا امروز، در همهٔ جامعه‌ها و فرهنگها، کشاکشهای بزرگی میان ساده‌اندیشی، ظاهرینشی، افسانه‌پردازی یا باورهای اساطیری از یکسو، و دانش و دانایی علمی از سوی دیگر وجود داشته است؛ در جریان این کشاکش و ستیز بزرگ، سرانجام دانسته شد که واقعیتها و حقیقتهای برآمده از آنها، از افسانه‌پردازیها جدا و متفاوت‌اند. بنابراین می‌توان آشکارا دریافت که اندیشه‌ها، نظریه‌ها و فلسفه‌ها بطورکلی با روندی ستیزه‌آمیز توسعه و تحول یافته‌اند. در این روند فلسفه‌های نو پیوسته جای فلسفه‌های کهنه را گرفته است، زیرا واقعیتها همیشه در تغییر بوده‌اند. زایش، رشد، گسترش و مرگ اندیشه‌ها، در واقع، بستگیهای استواری با واقعیتهای هر زمان داشته‌اند. این بستگیها نشان می‌دهند که فلسفهٔ سیاسی چگونه از تعامل مداوم بین رخدادهای سیاسی - اجتماعی، و ذهن پرپندار انسانهای اندیشمند و نگران رشد یافته است.

با چنین برداشتی از ارتباط و تعامل رخدادهای اندیشه‌ها، نوشته‌های فلسفی بازمانده از دورانهای گذشته و نیز بررسی و مطالعهٔ آنها معنا می‌یابد. حال می‌توانیم بدانیم که نظریات نخستین فیلسوفان یونان باستان، و بعد از آن، جمهور افلاطون و سیاست ارسطو، از وضع و حال اجتماعی - سیاسی شهر دولتها، از شرایط تاریخی خاص سرزمین

یونان از سده ششم پیش از میلاد به این سو جوشیده و به احتمال بی‌وجود این وضع و حال بیان یا نوشته نمی‌شدند. مکتبهای دوره یونانیگری در واقع محصول «یأس و ناامیدی» یونانیها از گذر روزگار بودند. شهر خدای سنت آگوستین بدان سبب نوشته شد که به این اتهام کافران، یا باقیان به دین شرک روم، که پذیرش مسیحیت علت فروپاشی امپراتوری روم است، پاسخ دهد. مباحثات و کشاکشهای کلیسا و دولت در سراسر سده‌های میانه در راه اثبات یا تأمین برتری یکی بر دیگری عاملی شد تا سن‌توماس آکویناس حکومت پادشاهی، مارسیلیو یا دو آمدافع صلح و دانته آلیگری پادشاهی، و دیگرانی کتابهای دیگر را بنویسند. مسئله وحدت سراسری ایتالیا در سده پانزدهم و شانزدهم ماکیاوولی را واداشت مفهومی از اخلاق سیاسی را در شهریار بیان کند که در نتیجه آن به عنوان بنیانگذار زیورکی و حینله‌گری سیاسی محکوم شد، هرچند که بعدها او را نخستین واقع‌گرای برسریهای سیاسی شناختند. هواداری ژان بُدن از پادشاهی روشن‌بین از آرزوی او برای برقراری صلح در جامعه فرانسه روزگار خود برآمده بود و او در جریان مبارزه میان شاه و فنودالها، معتقد بود باید ضمن برتری شاه از راه سازش و نشان‌دادن مدارا و رعایت منافع متضاد، صلح برقرار شود. آرزوی عقلانی و انسانی کردن جنگها، گروسیوس را برانگیخت تا آنچه را که حقوق بین‌الملل نامیده‌اند، مطرح کند. ویرانی و وحشت برآمده از جنگ داخلی دهه ۱۶۴۰ انگلستان و آرزوی بازگرداندن زندگی اجتماعی - سیاسی پیش از این جنگها، دلیل توجیحات توماس هابز در پشتیبانی و هواداری از پادشاهی مقتدر و مخالفت او با ادعاهای کلیسا برای قدرت بود. جان لاک در واکنش نسبت به پادشاهی استبدادی و جدالها و کشاکشهای مذهبی در هواداری پرشور از فلسفه فردگرایان، فلسفه طبیعی خود را عرضه کرد و رهبر متفکران فردگرا و نماینده فکری لیبرالیسم و دموکراسی غربی شناخته شد. تفسیر ژان ژاک روسو از انسان به عنوان «وحشی نجیب و معصوم» و آرزوی او در مورد سازش آزادی و اقتدار، او را به بیان برداشتی از دولت، که تجسم اراده عمومی اجتماع مردم است، راه برد. استبداد لژیی چهاردهم و سرکوبی آزادیهای فردی به دست او سبب پیشنهاد نظریه جدایی اختیارات حکومتی یا تفکیک قوای مونتسکیو، به عنوان مطمئن‌ترین تضمین آزادیها شد. ادموند بُرک، در وحشت از انقلاب فرانسه، محافظه‌کاری را موعظه

کرد و بنیانگذار محافظه‌کاری سیاسی نو شد. هگل در جستجوی روح جهانی برآمد تا نظام جهانی خود را برپا دارد. جریمی بنتام و سودمندی‌گرایان کوشیدند زیر پوشش بیشترین شادی برای بیشترین انسانها، بورژوازی را تقویت کنند. کارل مارکس با روش ویژه خود، با شناختی از نیروهای اجتماعی - اقتصادی و سیاسی همروزرگارش، کوشید برای تغییر جهان فلسفه‌ای پیش نهد.

اینهمه نشان می‌دهد فلسفه سیاسی در سراسر زندگی بلند خود بازناب رخدادهای اجتماعی - سیاسی بوده و کوشیده است آنها را تبیین، توجیه، تفسیر کند، تغییر دهد، و به دشواریها و معضلات ویژه هر دوره پاسخ دهد یا راه‌حل بیابد. در این کتاب می‌خواهیم این زندگی فلسفه سیاسی را بشناسیم.

این کتاب را مانند کتاب دیگر، بنیادهای علم سیاست، به عنوان کتابی درسی برای دانشجویان رشته علوم سیاسی تهیه کرده‌ام و در تهیه آن نظرم بیشتر به دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی بوده است؛ اما برای دانشجویان کارشناسی نیز کاربرد دارد. کوشیده‌ام این کتاب ضمن آنکه تاریخ فلسفه سیاسی غرب را بطور کامل تشریح می‌کند، تا آنجا که ممکن است به زبان ساده نوشته شود، اما به هر حال در جریان انتخاب مطالب برخی نکات کنار گذاشته می‌شود و یا سادگی مطلوب بیان در همه حال به دست نمی‌آید. کتاب برپایه یادداشت‌هایی فراهم شده است که از چند کتاب برگرفته‌ام، بیشتر یادداشت‌هایم از

M. Judd Harmon, *Political Thought; from Plato to the Present*, 5th ed. New York: McGraw-Hill Book Co. 1990.

بوده است و به نفع استفاده زیاد این نویسنده و کتاب از نوشته زیر:

George H. Sabine, *A History of Political Theory*, 3rd ed. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1961.

منهم ناگزیر بوده‌ام بارها به متن اصلی و ترجمه فارسی آن، مراجعه کنم. کتابهای زیر:

1. V. Venkata Rao, *A History of Political Theories; Ancient, Medieval and Modern*, New Delhi: S. Chand & Co. (Pvt) Ltd., Rep. 1986.

2. Sukhbir Singh, *History of political Thought*, Vols 2, 4th ed. Meerut: Rastogi & Company, 1991-92.

محل رجوع مکررم بوده‌اند و یادداشتهایی از آنها برگرفته‌ام. به سبب استفاده زیاد و مکرر از این کتابها از زیرنویس کردن آنها خودداری شده است. بقیه منابع را در جاهای خود معرفی کرده‌ام.

بررسی تاریخ فلسفه سیاسی غرب، برای دو کتاب طرح‌ریزی شده است. در کتاب نخست، که اینک در اختیار است فلسفه سیاسی از یونان باستان تا پایان سده‌های میانه بررسی می‌شود. کتاب دوم، دوره پس از سده‌های میانه تا سده بیستم، از ماکیاولی تا مارکس را بررسی خواهد کرد. امیدوارم به یاری خدا، کتاب دوم را هرچه زودتر بتوانم آماده کنم و در دسترس دانشجویان و جویندگان دانش سیاست و فلسفه سیاسی قرار دهم.

عبدالرحمن عالم